

Om hvordan "Bloksbjerg" blev forvandlet fra fantasi til virkelighed

1. Sæterpigens møde med den forkerte præst på det forkerte tidspunkt

Gertrud Svendsdotters beviselige fortællelalent og hendes livlige fantasi blev årsag til mange menneskers død. Det er sandt. Det er dokumenteret i alle enkeltheder lige til hver eneste halshugning, hvert brændende bål og sidste piskeslag. Eftertiden har derfor fældet en hård dom over Gertrud Svendsdotter og skildret hende som bevidst ondskabsfuld.

Hende vil jeg ikke desto mindre forsvare. Anklagen for ondskab er meningsløs allerede af den grund, at hun var et barn, da hun blev trukket ind i mareridtet.

Hun var født oppe i Lillhärdal i Härjedalen, men var blevet sendt ned til noget familie i landsbyen Åsen i Österdalarna. Hun boede hos sin farfars søster, og det var sikkert hverken værre eller bedre end at bo oppe i Lillhärdal. Men hendes far, Sven Nilsson Hwass, har øjensynlig villet have hende af vejen, i hvert fald for en tid, på grund af nogle gnidninger i familien. Gertruds mor var kort tid forinden død i barselseng, og faderen overvejede at gifte sig med en nittenårig pige ved navn Märit Jonsdotter. Det havde den lille Gertrud svært ved at forlige sig med. Og så blev hun sendt ned til familien i Åsen ved den østlige Dalälvs.

Der var ikke noget usædvanligt ved denne beslutning, hverken for samtiden eller for eftertiden. Men den skulle føre til, at Märit Jonsdotter blev brændt på bålet.

I efteråret 1667, sidst i september eller først i oktober, var Ger-

trud ude at vogte geder ved et sted i nærheden af elven, som hedder Hommansäng. Hun var elleve år gammel og havde sikkert ikke kun ansvaret for gederne, men også for den to år yngre Mats Nilsson. I sæterkulturen overlod man de mindre børn den slags arbejde, der kunne udføres i hjemmet eller tæt ved landsbyen, og drenge og piger kunne uden problemer passe det sammen. Når drengene blev ynglinge, ophørte alt arbejde med andre dyr end heste for deres vedkommende, og når pigerne blev ældre, kunne de være med til sommerarbejdet i sæterhytterne med fremstilling af ost og smør – et arbejde, man tillagde stor værdi såvel økonomisk som med hensyn til social prestige.

Men her i dette Satans efterår var Gertrud og Mats sammen ude for at passe landsbyens geder. På et tidspunkt i løbet af dagen blev de uvenner over et stykke brød. De kom op at slås, og den to år ældre Gertrud vandt.

Senere på eftermiddagen opdagede de, at nogle af gederne havde forvildet sig ud på en lille holm i elven, som blev kaldt Lisleön. Det havde regnet meget den sommer, og måske var strømmen i elven noget voldsommere end sædvanligt her i det tidlige, spraglede efterår. Mats turde i hvert fald ikke gå ud i elven, selvom Lisleön lå tæt ved bredden, så det blev Gertrud, der vadede over og førte gederne tilbage med et fast tag i hornene, så de også tjente hende selv til støtte.

Det er hele historien, i hvert fald som eftertiden kan tolke og forstå den. Det er alt, hvad der rent faktisk skete.

Men da den niårige Mats, ydmyget i slagsmål og måske flov over, at han ikke turde gå ud efter gederne, selvom han var en dreng, fortalte sin far om hændelsen, må han have lagt et og andet til. Han kom med en overnaturlig forklaring på, at Gertrud, men ikke han selv, havde kunnet vade ud i elven.

Den trøstende far tog lidet overraskende sønnens parti. Og faderen overdrev givetvis en del eller pyntede i det mindste på historien, da han i nabolandsbyen mødte Olof Matsson, der var domsmand ved herredsretten. Og domsmand Matsson forbedrede sikkert historiens dramatik, da han fortalte den videre til landsbyernes sognepræst Lars Elvius.

Men dermed var Fanden løs.

For den version af hændelsen med gederne på Lisleön, som Lars Elvius nu skulle tage stilling til, gik ud på, at Gertrud havde kunnet gå på vandet ligesom Jesus Kristus selv. Men der var en ond forklaring på dette mirakel, idet Gertrud først havde anråbt Djævelen om hjælp, hvad hun da også fik. Djævelen havde indfundet sig i egen høje person og smurt Gertruds ben og fødder med en magisk salve. Derfor havde hun, men ikke den lille Mats, kunnet redde gederne.

Sognepræst Lars Elvius gik til sagen med største alvor. Han kaldte Gertrud til sig og indledte en lang række forhør, som vi desværre ikke ved noget om, eftersom han ikke tog noget referat. Forhørene varede imidlertid i flere måneder og må grundlæggende have gået ud på at få Gertrud til at tilstå et forbund med Djævelen.

Hun nægtede ihærdigt og længe. Men efter årsskiftet 1667/68 kom en vis Erich Erichsson på femten år sognepræst Elvius til hjælp. Den unge Erich kunne fortælle, at Gertrud skam tit var faret til "Blokshjerg" – eller *Blåkulla*, som man sagde i Sverige – og tilmed havde ført en af hans små søstre samt flere andre navngivne børn med dertil.

Forhørene over Gertrud havde næppe været nogen hemmelighed på egnen, og fordi præsten betragtede sagen med så stor alvor, var han på forskellig vis kommet ind på den over for de fleste af sine sognebørn, både i sine prædikener og i sit virke som sjælesørger. Det ene øjenvidne efter det andet meldte sig beredvilligt, og dermed blev situationen uholdbar for den nægtende Gertrud.

Det klogeste, hun kunne gøre, var nu at bekende så meget, som man forventede. Selvom Gertrud ikke selv var tilstrækkelig velbevandret i kristentroen og da slet ikke i det sværtforståelige spørgsmål om Nådens under, har den samvittighedsfulde sognepræst givetvis gjort sig store anstrengelser for at forklare hende sagen.

En kristen kan først få Guds og menneskers tilgivelse, når han eller hun bekender sin synd. Men den, der som Gertrud nægter

trods alle beviser og fremturer i synden, forbryder sig dermed yderligere mod både Gud og mennesker. Essensen heraf er let at forstå og inden for den religiøse forståelsesramme fuldkommen logisk: Tilstå, og alt kan tilgives dig!

Problemet ved at tilstå noget, som ikke er sandt, er imidlertid det krav om at uddybe, der snart melder sig: Når du nu farer til Bloksbjerg, som vidnerne fortæller, og du selv så flinkt har bekendt, hvem har så lært dig den onde kunst? Hvilke af dine naboer har du set på Bloksbjerg? Husk på, lille pige, at du ikke slipper fri af synden, før du har lettet dit hjerte ærligt og helt!

Og efterhånden som Gertrud bekender, og rygterne om hendes bekendelser spredes, kommer der nye børn ind i sagen, nogle frivilligt, andre trukket ved øret af deres forældre, men næsten altid med livfulde og entusiastiske skildringer af livet på Bloksbjerg. Børnene forstod endnu ikke, hvilke uhyggelige konsekvenser deres historier skulle få. Og da det senere viste sig i al sin blodige håndgribelighed, var det for sent at give sig til at tilbagekalde.

Ved fjerdingstinget september 1668, knap et år efter episoden med gederne ved elven, angav Gertrud Svendsdotter nitten personer, deraf otte voksne, for at være faret til Bloksbjerg. Som sin læremester udi de sataniske kunster udpegede hun, lidet overraskende for os i eftertiden, den Märit Jonsdotter, som hendes far havde planlagt at gifte sig med.

Snart skulle man stable heksebålene op. Episoden med Gertrud og gederne på en holm i Dalälven blev trods sin tilsyneladende ubetydelighed indledningen til et af de mørkeste kapitler i svensk retshistorie. Panikken bredte sig hurtigt over store dele af landet, og da ilden døde hen knap ti år efter, var over 300 mennesker blevet henrettet. De allerfleste efter at have tilstået.

2. Øjenvidneskildring fra Bloksbjerg

Bloksbjerg var på dette tidspunkt, i heksehysteriets første år, et lystigt og i alt væsentligt lyst sted. Efterhånden som bøddeløk-

serne og heksebålene arbejdede sig videre fra Älvdalen i det østlige Dalarna og ud i landet, blev denne Djævelens bolig imidlertid gjort meget mere dystre. Legenden om Bloksbjerg er i sin oprindelse nærmest at betragte som et folkeligt sagn og havde været almindelig kendt i mindst 200 år, inden den blev forvandlet til en juridisk realitet.

I hele Europa drog hekse på forskellig vis – ikke alle kunne flyve – til fest hos Djævelen for at spise de modbydeligste ting, helstegte børn med frøer, tudser og slanger i sovs af flagermusblod, og for at holde seksuelle orgier både indbyrdes og med Djævelen. Sådan havde det været lige siden senmiddelalderen.

Men gilderne hos Djævelen i Dalarna var til at begynde med forholdsvis anstændige og både gemytlige og kulinarisk tilforladelige. Det krævede nogle års bearbejdning fra de udspørgende svenske præsters side at gøre Bloksbjerg til et ubehageligt sted.

En af de præster, der ligesom Lars Elvius i flere år nærmest blev fuldtidsbeskæftiget med hekseforhør og processer, var sognepræsten i Mora, Elavus Skragge. Fra hans hånd foreligger der en udførlig redegørelse, en slags sammenfatning af forholdene på Bloksbjerg omkring år 1670. I det følgende gengiver jeg, noget forkortet, hans beretning, som han selv skrev den. Dog oversætter jeg hans ord til moderne sprog. En tekst som denne bør nemlig faktisk ikke læses på et gammeldags, grotesk stavet og halvt latiniseret sprog med tysk ordstilling; så gør den bare et uretfærdigt komisk og uvirkeligt indtryk. Og hvad pastor Skragge skrev, skulle bestemt hverken virke komisk eller søgt. Tværtimod, han prentede samvittighedsfuldt det følgende ned som både det vidne og den sjælesørger, han var:

”Ifølge vidnesbyrd i Älvdalen tager man kontakt med Djævelen ved ubemærket at begive sig til et afsides sted, hvor to veje krydser hinanden. Der tager man alt tøjet af og løber tre gange rundt om vejkrydset, mens man med stadig højere stemme for hver omgang påkalder sig Satan. De ord, man bruger, er som regel: ’Antifår, kom og før os til Bloksbjerg!’

Når Djævelen så indfinder sig, kan han være forskelligt klædt, men er oftest i grå jakke, røde bukser og blå strømper. Han har

rødt skæg og går med en høj hat, der ligesom knæstrømperne er pyntet med spraglede duske og kvaster.

Djævelen spørger nu dem, der har påkaldt ham, om de er parat til at tjene ham med krop og sjæl. Når dette spørgsmål er besvaret med ja, sætter han sig op på det ridedyr eller den genstand, han ved lejligheden anvender til formålet, og beder sine gæster om at stige op. Derefter går det af sted over kirker og have og store skove frem til den vidtstrakte grønne eng, hvor Bloksbjerg ligger.

Undervejs gør man ophold ved de kirker, man passerer, og så skal gæsterne suse op til kirkeklokkerne og raspe metalkorn eller rust af dem med tænderne.

Når man selv har lært at rejse på denne måde, giver Djævelen én et magisk horn med heksesalve samt en sadel med træpigge til at gøre den fast med. Når dyrene er sadlet og klar til afgang, vender man dem om og rider dem med halen forrest ...

Mange forskellige ting kan imidlertid bruges som befordringsmiddel: blandt andet bagespader og ildragere, endog mennesker. Hvis man rider på geder og har mange børn med på turen, sætter man en stang i enden på geden, så der er plads til alle ...

Forældrene, som sidder hele natten og våger over deres børn for at forhindre, at de føres bort, plejer at ryste og ruske dem, så snart de fornemmer, at barnet er ved at blive bortført. Desværre ofte forgæves, hvilket viser sig ved, at barnet bliver koldt. Fører man nu et tændt lys hen til dets hår, brænder det ikke, og denne tilstand kan vare i op til flere timer. Når børnene senere kommer til sig selv, klager de sig ofte højlydt, græder og anråber Gud, så godt de formår ...

Om selve Bloksbjerg er vidneudsagnene samstemmende. Bloksbjerg ligger ved en dejlig eng med vidt udsyn over et smukt landskab. Foran selve hovedbygningen er der en stor, malet portal, og inden for den, foran stuehuset, et vænge, hvor gæsterne kan lukke deres ridedyr ud ved ankomsten.

Inde i den store sal er der dækket op på langborde, ved hvis bordender gamle koner står på hovedet og fungerer som lysestager, idet de har store lys stukket i de nedre kropsåbninger. Bag

salen har Satan et værelse med flere senge redt op med smukt krusede lagener.

Det første, der forventes af gæsterne, er, at de afsværger troen på Gud og overgiver deres krop og sjæl til Satan, som de kalder Liothe. Han skærer dem derefter i en finger og skriver navnene op i en stor bog med blodet, idet han lader dem omdøbe til navne som Fule, Gudsød, Herrebespottelig og alskens eder.

Satan giver dem derefter en læderpung, hvori de skal opbevare de metalfragmenter, de rasper løs af kirkeklokkerne, samt en sten, så de kan sænke pungen med dens indhold i havet, når de flyver hen over det. I den forbindelse skal de sige denne formel: 'Så sandt som dette aldrig kommer tilbage til kirkeklokken, vil min sjæl heller aldrig komme i himlen.'

På en del børn kan man se ar efter de snit, som Satan giver dem, når han skriver dem ind i sin menighed. En pige havde et stort og tydeligt ar hen over hele fingeren og forklarede det med, at Satan havde skåret lidt for rask til, fordi hun ikke rakte hånden frem på den rigtige måde.

Efter disse forberedelser sætter gæsterne sig til bords, og dem, Satan sætter højest, får de fineste pladser. Børnene må som regel stå nede ved døren, men Satan sørger for, at de også bliver beværtet. Man spiser kål, flæsk, brød, smør, mælk og ost. Nogle siger, at maden smager udmærket; andre er af den modsatte opfattelse.

Efter måltidet er der dans, banden og slagsmål. Satan spiller selv, i Älvdalen på en harpe, som han stemmer med en ildrager. I Mora råder han derimod over et helt spillemandsorkester.

Efter dansen og de andre adspredelser går Satan ind i sit gemak med dem, han behager, og har samleje med dem, som mange kvinder jo har bekendt. På spørgsmålet om, hvordan det opleves, er svaret gerne, at der ikke er nogen mærkbar forskel på samleje med Satan og slig forlystelse under ordinære omstændigheder, måske bortset fra at Satan ofte opleves som meget kold.

De børn, der bliver ført ind i gemakket, lader Satan vi til hinanden, inden han lærer dem, hvordan man gennemfører et samleje. Derefter føder de tudser og slanger ...

Han viser dem himmeriget og helvede og forklarer, at himlen er for dem, der tjener ham, og helvede for de andre. I helvede viser han dem en stor djævel, der ligger lænket som en drage i ilden, og han siger, at den vil fortære enhver, der fortæller mennesker eller præster om sammenkomsterne på Bloksbjerg, eller han truer med at slippe den løs og forårsage hele Sveriges undergang. Og da det begyndte at rygtes, at man havde nedsat en kongelig kommission mod trolddom i Stockholm, sendte Satan nogle af sine tjenere til Stockholm for at myrde kongen og regeringen og dermed hindre kommissionen i at nå til Dalarna. Adskillige personer har jo ganske rigtigt bekendt, at de om natten fløj til et stort hus i Stockholm for at ombringe kommissionens medlemmer. Det skulle have været sket ved, at de stak dem i hovedet med knive, men knivene blev helt bløde, så de ingen skade forvoldte.

Børnene fortæller også om en hvid engel, som hindrer dem i at gøre, hvad Satan befaler, eller holder sin hånd op foran den mad, som Satan forsøger at proppe i dem ...”

3. Bloksbjerg bliver jura og teologi

Sådan ser grundtrækkene i Bloksbjerglegenden altså ud efter et par års forhør over nogle hundrede børn. Der opstår efterhånden et stort antal variationer af både komisk og mere satanisk karakter. Dansemusikken på Bloksbjerg kan eksempelvis frembringes af musikanter, som trompeterer med bagdelene, og de tudser og slanger, som børnene føder straks efter deres seksuelle øvelser, lægges i en stor kedel og koges sammen til den heksesalve, som alle skal have for at kunne flyve.

I samtlige varianter er Bloksbjerglegenden imidlertid et kompromis mellem folkelige fantasier om et muntert gæstebud – nærmest som man kunne ønske sig i virkeligheden – og en grov forbrydelse. For hvis man kun var faret til Bloksbjerg på kost eller bagvendt ko for at more sig, danse og spise godt, ville man jo ikke have opfyldt betingelserne for dødsstraf.

At bole med Djævelen er således ikke kun en fantasipirrende

synd. Det er kriminelt allerede af den grund, at almindelig utroskab var en grov forbrydelse, som i værste fald kunne straffes med døden.

Dertil kommer et mere sofistikeret teologisk aspekt, som nok de færreste af de bekendende børn forstod: Hele arrangementet forudsætter en pagt, en indgået aftale, med Satan. Og for samtidens teologiske ekspertise var det den værste forbrydelse.

Men fra Bloksbjerg udgik der også en mere ordinær form for forbryderisk virksomhed, som de fleste sikkert kendte til. Det havde altid hørt med til den almindelige forestilling om troldkvinder, at de kunne anrette stor skade på afgrøder og kreaturer. De havde for eksempel deres *bäror*, "malkeharer" og lignende små trolddyr frembragt af ejeren selv, der kunne snige sig over til naboens køer og tyvmalke dem. De lignede nogle gange almindelige kattedræbninger, andre gange hvide harer, men kunne undertagelsesvis også have et mere fantasipirrende udseende, omtrent som et sydamerikansk bæltedyr. At den slags velkendte forbrydelser måtte dukke op i de ophidsede børns beretninger for siden at blive bekræftet i de udpegede kvinders bekendelser, gav næsten sig selv.

Derimod virker udsagnene om, at Bloksbjergfarerne skulle forsøge at myrde medlemmer af den kongelige specialdomstol i trolddomsanliggender, snarere konstrueret af forhørens jurister for at få et konkret grundlag for domfældelsen end af fantasifulde børn. Noget tilsvarende fornemmer man bag påstandene om, at Satans tilhængere har forsøgt at myrde de præster, der kæmpede tappert mod trolddommens rasen. Sognepræst Lars Elvius note-rede, at han sommetider fik hovedpine som følge af den slags attentatforsøg, og en præst i Mora fortalte, hvorledes han havde haft natlige besøg af Satans tjenere, som nær havde haft held til at kvæle ham.

Det er to helt forskellige verdensbilleder, der støder sammen. Om Bloksbjerg havde den jævne befolkning skæmtet så langt tilbage, man kunne huske, uden at opfatte den slags tale som farlig eller blot særlig anstødelig. Men nu skete der en drastisk ændring, og alle de spøgefuldheder, som indtil for nylig havde været harm-

løse, blev dødeligt farlige for den, der blev udsat for dem eller angiveligt tidligere havde ført den slags tale.

Startskuddet til den psykiske epidemi, der snart skulle feje hen over landet, er mødet mellem Gertrud Svendsdotter og præsten Lars Elvius efter den tilsyneladende ligegyldige hændelse med gederne på en holm ude i elven. Da Gertrud og sognepræst Elvius mødtes med deres to helt forskellige verdensbilleder, var det som en kemisk reaktion, der frembragte et helt nyt stof: heksepanik.

Ingen af de to kan kaldes et ondt menneske; ingen af dem ønskede at gøre ondt. Gertrud var et barn på elleve år og allerede af den grund uskyldig. Og sognepræst Lars Elvius handlede i det videre forløb ud fra sin samvittighed og bedste overbevisning. Det er svært at se, hvordan han skulle have fundet en anden udvej. Han gjorde kun, hvad en mand i hans stilling var nødt til at gøre. Han var som vi alle et produkt af sin tid; han var en typisk repræsentant for 1600-tallet.